

Podkarpatská Rus z perspektivy československé fotografie v meziválečném období

The Subcarpathian Rus in Czechoslovak Photography in The Interwar Period

Veronika Němcová

Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta
Kamýčká 129, 165 21 Praha 6
Email: veru-nemcova@seznam.cz

DOI: <http://dx.doi.org/10.7160/KS.2019.130205>

Abstract

The author studies the ethnographic and the documentary photography from Subcarpathian Ruthenia in the interwar period from the point of view of Czechoslovak ethnologists and photographers. Subcarpathian Ruthenia was a part of the Czechoslovak Republic in the first half of the 20th century, concretely from 1919 to 1938. The government constantly developed the region and one of the important moments in the policy context was to inform Czechoslovak citizens about the new part of country. In this case was used two types of information – the textual representation (in a literature and reportages) and the second type was the visual representation in a photography, which documented an everyday life and a cultural heritage in the region. In today's world this Subcarpathian photography is a form of representation Ruthenian cultural memory in Czechoslovak scopic regime and it is possible to analyse and reconstruct the image of the identity of the local population.

Keywords

Subcarpathian Rus, Rusyns, Czechoslovak photography, Cultural memory, Semiotics, Visual Representation.

Úvod

Podkarpatská Rus převážně obývaná rusínským obyvatelstvem po roce 1919, jakožto nově připojené území do správy Československé republiky, usilovala o vlastní autonomii. Tyto snahy však nebyly naplněny, protože region byl oproti ostatním částem tehdejšího Československa zaostalý. Prvotní investice dle potřeb směřovaly do jeho správy, hospodářství, infrastruktury, školství a zdravotnictví. Vyjma toho vznikla potřeba území přiblížit ostatním spoluobčanům, kteří v karpatském areálu spatřovali svým způsobem exotiku. Za účelem osvěty a šíření informací o Podkarpatské Rusi české veřejnosti, dokumentace stávajícího stavu

a postupného rozvoje, ale i se záměrem rozvoje turismu, cestovali zástupci z odlišných kulturních odvětví na toto území, aby jeho svébytnou podobu reflektovali ve své tvorbě, ať už umělecké či dokumentární. Vznikl pestrý obraz Podkarpatské Rusi složený z různorodých fragmentů, jenž se skrze jednotlivá média proměnily v nosiče kulturní paměti. Jedno z těchto médií tvoří fotografie, respektive dobové snímky, jež lze z dnešní perspektivy považovat za formu archivu nesoucího svědectví své doby a které je věnována tato studie

Podkarpatská Rus, její podoba a proměny

Po první světové válce spolu s rozpadem Rakousko-Uherska se část území, nově označovaná jako Podkarpatská Rus, stala součástí Československé republiky. Rozhodnutí o podobě hranic země vyplynulo v důsledku Saint-germainské dohody z 10. září roku 1919. V rámci státního uspořádání československá vláda přislíbila územní správě Podkarpatské Rusi statut autonomního území, k tomuto kroku však de facto nikdy nedošlo. Vyjma už tehdejších snah o autonomii Podkarpatska, dochází k prvnímu a dosud poslednímu zlomu až v roce 1938 spolu s mnichovskou dohodou, kdy se místní obyvatelstvo autonomie dočkalo. Tato nezávislost krátce na to zanikla kvůli maďarské okupaci. Po druhé světové válce dochází k oddělení Podkarpatské Rusi od Československa.¹ Území se stává součástí Sovětského svazu a je přejmenováno na Zakarpatskou Ukrajinu. Od rozpadu SSSR v roce 1991 a vzniku samostatného Ukrajinského státu dochází k poslednímu přejmenování regionu na Zakarpatskou oblast Ukrajiny. Dnes oblast téměř identicky kopíruje původní hranice Podkarpatské Rusi a stále se jedná o území obývaného Rusíny bez autonomního statutu.

Pojmenování oblasti zůstává od 50. let 20. století sporné. V historickém kontextu byl tento geografický prostor pojmenován podle pohoří Karpaty, kde se jednotlivá slovanská společenství usadila a utvořila svébytnou kulturu. Život místních spojoval právě horský způsob života a zemědělská obživa, což však většinou znamenalo pastevectví, lesnictví a těžbu dřeva. Odtud pocházel i název Podkarpatská Rus, jelikož místní žili tzv. pod Karpaty.² Nehledě na to, že se celý karpatský areál aktuálně rozkládá na rozhraní pěti států, a to Slovenska, Polska, Ukrajiny, Rumunska a Maďarska. Jenže při současném pohledu z ukrajinského hlavního města Kyjeva žijí Rusíni tzv. za Karpaty, proto vzniklo geografické označení Zakarpatská oblast, se kterým se někteří obyvatelé oblasti dodnes neztotožňují.

¹ POP, Ivan: *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska 2011, s. 140.

² HOŘEC, Jaromír: *Země naděje: O minulosti a současnosti Podkarpatské Rusi*. Praha, Česká expedice, Podkarpatská Rus 1995, s. 52.

Ilustrační foto: Československá armáda umístěná na hradě Palanok-Podkarpatská Rus – před rokem 1938 (Miroslav Hubálek).³

Podkarpatská Rus v první polovině 20. století zabírala území o velikosti 12 617 km² a rozkládalo se zde 487 obcí, kde celkem žilo zhruba 585 tis. obyvatel, většinu z nich tvořilo původní rusínské obyvatelstvo. Rusíni zde tvořili majoritu a trvale zde bydlelo přes 372 tis. příslušníků rusínského etnika. Další významně početnou skupinou v regionu bylo 103 tis. Maďarů a 80 tis. chasidských Židů.⁴ Mezi méně početně zastoupené minority se řadilo ještě 14 tis. Rumunů žijících převážně v pohraničí,⁵ dále 12 tis. etnických Němců, kteří zde žili už od konce středověku,⁶ 2,5 tis. Slováků a 1,5 tis. zástupců dalších marginálně zastoupených minorit.⁷ Historicky je podkarpatský areál národnostně pestrý už z dob Habsburské monarchie a tato etnická heterogenita se projevuje rovněž v náboženské otázce. Řeckokatolická církev si udržovala dominantní postavení a vliv v oblasti s 359 tis. věřících. Pravoslavná víra

³ Zdroj: File: Karpatenukraine vor 1938-001.jpg. [online] [2019-09-25]. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karpatenukraine_vor_1938-001.jpg.

⁴ Židovská minorita v Podkarpatském areálu byla během druhé světové války prakticky vyhlazena.

⁵ Hranice mezi Podkarpatskou Rusí a Rumunskem vzniklá ve 20. století, rozdělila historicky provázané území, kde žijí Huculové. Podle některých badatelů se jedná o rusínské etnikum, ale oni sami se za Rusíny nepovažují, spíše se ztotožňují s tím, že sekundárně se vnímají jako etnografickou podskupinu Ukrajinců.

⁶ V případě německé minority se jedná o evangelíky, kdy evangelické vyznání zůstalo dodnes jedním z předních prvků konstituující německou etnickou identitu, oproti tomu však němčina v současnosti upadá. Stejně tak v té době hojně početná skupina židovského obyvatelstva se významně podílela na podkarpatské každodennosti, s holocaustem za druhé světové války prakticky z regionu zmizela. In: LOZOVIUK, Petr (ed.): *Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století: Příspěvek intelektuálů z českých zemí ke studiu kolektivních identit*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, Etnologická řada 2012, s. 242.

⁷ POP, Ivan: *Malé dejiny Rusínov*.

se u Rusínů též těšila značné popularitě, avšak počet jejích příznivců byl oproti řeckým katolíkům ani ne třetinový.⁸

Vzhledem k politické situaci, za jaké byla Podkarpatská Rus k Československu připojena, je nutné brát v potaz fakt, že nebylo v zájmu okolních států, aby po první světové válce na nově vznikající mapě Evropy existovala společná státní hranice mezi Polskem a Maďarskem. Navzdory tomu, že si Podkarpatskou Rus nárokovalo více států, a to od Ruska, přes Rumunsko až po Maďarsko,⁹ bylo připojení k Československé republice pro Rusíny nejpriznivější z více důvodů, což ovlivnilo několik zásadních faktorů.¹⁰ Pro rusínskou politickou reprezentaci, která byla převážně exilová a řízená aktivisty z USA a Kanady, se nabízená alternativa v podobě připojení k Československu s příslibem autonomie stala nepřijatelnějším řešením vzniklé situace.

Československá vláda investovala do regionu hlavně ve 20. a 30. letech 20. století, aby pomohla regionu se rozvíjet. Do jisté míry jej ekonomicky ale především politicky stabilizovala. Motivací k těmto krokům byla snaha tzv. dohnat životní úroveň v oblasti natolik, aby byla alespoň minimálně v základu srovnatelná se zbytkem Československé republiky. Situaci komplikovala československou ústavou deklarovaná autonomie Podkarpatské Rusi, k níž z mnoha důvodů nedošlo. Podkarpatská Rus se potýkala s více problémy než jen politickými a národnostními otázkami. Stejně tak problematická se stala náboženská nejednotnost napříč Československem, na niž se vázala neochota státu podporovat jiné náboženské vyznání než římskokatolické. Ač například řeckokatolická víra byla spjata s tradiční rusínskou kulturou a náboženské vyznání prostřednictvím liturgie do jisté míry formovalo vzdělanost u rusínského obyvatelstva. V některých případech se náboženská příslušnost do jisté míry podílí na konstituci etnické identity, byť v případě Rusínů se nejedná o hlavní prvek jejich etnické identity jako takové, víra sama o sobě pro ně významná je. Vysoká negramotnost místního obyvatelstva byla jedním z hlavních problémů, který musela československá vláda v oblasti řešit jako jeden z prvních. Církevní školy řeckých katolíků státní správa v regionu nepodporovala a místo toho zakládala své školy. Jednalo se ale o české školy

---

⁸ POP, Ivan: *Dějiny Rusínů: Podkarpatská Rus v Československé republice (1919–1939)*. [online] [2019-09-25]. <https://www.rusyn.sk/dejiny-rusinu-i/>.

⁹ Hranice s Maďarskem byla ještě dodatečně upravena Triatonskou mírovou smlouvou, ač se tak definitivně vyřešily územní spory. Se začátkem druhé světové války Maďaři území z části obsadili.

¹⁰ Sovětský svaz se tzv. dočkal svého po druhé světové válce, kdy území připadlo sovětské Ukrajině. Ze strany Maďarska hrozilo utiskování rusínské komunity, k čemuž ve výsledku po roce 1938 došlo při maďarské okupaci a následné maďarizaci oblastí. V případě Rumunska lze polemizovat o jisté jazykové bariéře, opětovnému minoritnímu postavení a stejně tak diferenci v historicko-společenském kontextu, zahrnující např. absenci společných dějin v rámci jednoho státního zřízení apod.

a učili čeští učitelé v českém jazyce, nikoliv rusínsky. Převažující absence vzdělání u obyvatelstva v tomto regionu byl problém trvající už od dob Habsburské monarchie.¹¹

Stejnou měrou byl taktéž problematický národnostní statut, kdy nebylo možné se oficiálně přihlásit k rusínské národnosti, pouze k ruské a ukrajinské¹² – viz legislativa věnovaná národnosti při rozdělování Československa po roce 1945 pojednávající o možnostech občanství ve spojitosti s národností, z níž byli Rusíni, jako samostatný národ, vyjmuti.¹³ Toto s sebou nese i to, že často byly rusínské instituce – především školy, kulturní domy a divadla, označovány jako ruské, a to nejen na Podkarpatské Rusi, ale i na území současného východního Slovenska.¹⁴ Stejně tak jako rusínští umělci, kteří byli označováni za československé např. fotograf Taras Kuščynskyj nebo diskurzivní rozpolcenost etnické příslušnosti Andyho Warhola daná historickou migrací do USA.¹⁵ Legislativní problém se též dotýkal úředního jazyka, kdy bylo možné na Podkarpatské Rusi používat ukrajinštinu, nikoliv rusínštinu ani ruštinu, nicméně tato situace zůstala v současné Zakarpatské oblasti dodnes stejná.¹⁶

Investice byly klíčové pro stabilizaci lokální vlády a z hlediska rozvoje infrastruktury a proměn urbánního prostoru jsou považovány za relativně úspěšné, včetně rozvoje vzdělání. Bohužel problémy spojené s jazykovou bariérou, obecným postavením minorit a kvůli absenci podpory rozvoje jejich etnické a kulturní identity za účelem zachování svébytné diverzity regionu, zůstaly v mnoha ohledech přehlíženou záležitostí. Československá vláda tyto aspekty příliš neřešila, přesto kultura místních obyvatel svůj exotický potenciál těžila prostřednictvím

¹¹ RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Praha, Vyšehrad, spol. s r. o. 2016, s. 153.

¹² Česká a slovenská národnost je v tomto případě samozřejmostí, ne však žádoucím substitutem z rusínské strany, přestože dnes žijí na území České republiky a Slovenska etničtí Rusíni, kteří mají státní občanství jedné nebo druhé země.

¹³ Částka č. 28/1945. In: Zákon č. 60/1945 Sb. Ústavní dekret presidenta republiky o přípravě provedení smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině. Praha, Státní tiskárna 1945.; Částka č. 28/1945. In: Zákon č. 61/1945 Sb. Vládní nařízení o přípravě opce podle smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině. Praha, Státní tiskárna 1945.

¹⁴ Se vznikem samostatné Slovenské republiky v roce 1993 byl Rusínům uznán minoritní statut (též v České republice), roku 1995 byla kodifikována rusínština, minorita je podporovaná ze strany státu a institucí různého typu, na východní hranici Slovenska s Ukrajinou se setkáme s rusínskými školami, podporovaná je i řeckokatolická církev včetně rozvoje liturgie v rusínštině, avšak i zde je situace trochu komplikovanější. Komplikaci lze shledat především v pojmové nejednotnosti, kdy se používají pojmy rusínsko-ukrajinská kultura apod.

¹⁵ Rusíni masivně migrovali do USA (především do Pensylvánie) a do Kanady na přelomu 19. a 20. století, kdy jim byl přislíben lepší život, často ale končili v dělnických profesích. Odtud se brala též exilová politická hnutí, jež se angažovala na připojení k Československu, stejně tak označení Rusínů jako „národa odnikud“, které převzal i prof. P. R. Magocsi pro stejnojmennou knihu o Rusínech – viz MAGOCSI, Paul R.: *Národ odnikud: Ilustrované dějiny karpatských Rusínů*. Užhorod, Vydavatelství V. Paďaka 2014, s. 116.

¹⁶ RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*, s. 238.

cestovatelů a dalších.¹⁷ Podkarpatský areál nedisponoval běžně přístupnými informacemi o své podobě a stal se tak výzvou pro cestovatele, novináře, umělce a další autory mezi, než patřili i vědečtí pracovníci, kteří byli pověřeni úkolem Podkarpatskou Rus objevit pro ostatní obyvatele Československa. Ať už se jednalo přímo o zakázky ze strany státu nebo vědeckých institucí, tak i ze strany vydavatelství periodik a knižních nakladatelství.¹⁸

Podkarpatská Rus byla zvěčněna na mnohých dokumentárních, etnografických i uměleckých fotografiích. Fotografie většinou vznikaly nezávazně na sobě, naopak byly spojeny s cestami většinou československých autorů, kteří měli za úkol území nějakým způsobem oblast zadokumentovat, ať už s ohledem na zadanou práci například vydavatelstvím nebo z vlastní iniciativy. Dokumentaci zahrnovaly především fotografie pořizované při výstavbě infrastruktury, železniční sítě¹⁹ a mostů. Reportážní fotografie se objevovaly v tisku, většinou zobrazovali místní obyvatelstvo, tradiční architekturu, lidové zvyky a tradice. Etnografické fotografie sloužily formou doprovodné dokumentace při expedičních cestách a terénních výzkumech. Též je nutné brát v potaz stav ve vědě na počátku 20. století, fotografie nebyla rozvinuta jako samostatná výzkumná metoda, natož aby byla předmětem samostatného bádání a analýzy. Spíše snímky sloužily jako pomocný doprovodný prvek okrajově doplňující hlavní metodu napříč jednotlivými obory – od antropologie, etnografie až po lékařství.²⁰

V první polovině 20. století tak souběžně vznikala textová a vizuální reprezentace Podkarpatska. Mezi vyprodukovaná textová média jsou zařazeny novinové články, reportáže, cestopisy a fiktivní literatura na reálné motivy. Mezi přední autory zacházející s karpatskou tematikou se standardně řadí autoři jako Ivan Olbracht,²¹ Karel Čapek,²² Vladislav Vančura²³

¹⁷ HOŘEC, Jaromír: *Země naděje: O minulosti a současnosti Podkarpatské Rusi*, s. 52.

¹⁸ RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*, s. 160–162.

¹⁹ Železnice spojovala Československou republiku přímou linkou z Prahy až do Jasiňu. Tento železniční spoj byl po druhé světové válce Sovětským svazem od hranice s Československem zbourán a nahrazen úzkokolejkou. Byl tak zbourán symbol první republiky spojující Podkarpatskou Rus s Československem.

²⁰ V tomto ohledu o vědeckost fotografie usiloval Charcot při konstrukci obrazu klinického stavu hysterie, který nejenže byl na hraně morálních a etických hodnot, ale byl především obraz vznikl záměrně a úmyslně manipulovaným počínáním a Charcota nelze tak považovat za objevitele hysterie, ale spíše za jejího konstruktéra, vynálezce. In: DIDI-HUBERMAN, Georges: *Invention of Hysteria: Charcot and the Photographic Iconography of the Salpêtrière*. London, MIT Press 2003, s. 373.

²¹ Ivan Olbracht napsal na motivy Podkarpatska několik knih: *Země bez jména* (1932) – soubor reportáží o sociálních, hospodářských a kulturních poměrech na Podkarpatské Rusi; *Návazné Hory a staletí* (1935), *Golet v údolí* (1937) na židovské motivy. Nejznámější z jeho děl je *Nikola Šuhaj Loupežník* (1933; získal za něj Státní cenu za literaturu), který se dodnes objevuje v podobě divadelních adaptací nejen v České republice, ale také na Slovensku.

²² Z tvorby Karla Čapka lze zmínit například dílo *Hordubal* (1941) na reálné motivy rusínské reemigrace z Ameriky zpět na Podkarpatskou Rus.

²³ Vladislav Vančura zapracoval motivy Podkarpatské Rusi do románu *Poslední soud* (1929; získal za něj Státní cenu za literaturu), dále se věnoval i filmové tvorbě provázané s Podkarpatskem - např. *Marijka nevěrnice* (1934; režie).

a Stanislav Kostka Neumann^{24,25} Ti zpracovávali motivy načerpané během svých cest po Podkarpatské Rusi, vyjma horské přírody a každodenního způsobu života místních, se častými motivy staly rovněž jejich zvyky, tradice, náboženství a společenský způsob života tak národnostně pestrého regionu. Literární obraz, který byl autory na Podkarpatské Rusi vytvořen, získal významné místo v československé literatuře reprezentující právě meziválečnou éru a zároveň se stal prvkem konstituujícím kulturní paměť obyvatel karpatského areálu.

Za médium tvořícím přechodník mezi textovou a vizuální reprezentací bývá považován film. V návaznosti na výše zmíněné spisovatele právě Vladislav Vančura spolupracoval s Barrandovskými filmovými ateliéry²⁶ a v této kooperaci byla reprodukována Olbrachtova kniha na film nazývaný *Marijka nevěrnice* z roku 1934. Film vznikl na počátku 30. let a byl komponován velice autenticky i vzhledem k tomu, že se jedná o fiktivní film. Fiktivní narativ si k této autenticitě pomáhá několika způsoby. Jednak obsazení filmu je tvořeno výhradně místními lidmi, nikoliv profesionálními herci. Akorát Vančura sám hraje českého turistu, který přijel Podkarpatskou Rus objevovat a obdivovat. Dále film těží z rozmanitosti prostředí samotného, ať už je to etnická skladba místního obyvatelstva a jazyková pestrost. Ve filmu zaznívá rusínština, čeština, ale například i židovský jidiš, protože židovská minorita zde byla hojně zastoupená. V regionu si příslušníci různých etnik bez obtíží mezi sebou rozuměli, i když každá skupina mluvila svým jazykem. Zbytek dokresluje karpatská příroda a tradiční těžba dřeva, v níž se odráží společenské a ekonomické problémy regionu v té době. Obecně film z části sestává z kombinace takřka etnograficko-dokumentárních vizuálních materiálů. Tento způsob přístupu k filmu je ve své době svým způsobem průkopnický a mimořádný, ačkoliv nebyl ze strany kritiků přijat. Z hlediska kulturní paměti zůstává tento film minimálně médiem, jež uchovává relativně autentickou podobu života na Podkarpatské Rusi. Tyto filmové fragmenty svým způsobem archivují svou dobu obdobně jako dokumentární nebo etnografická vizuální média, navzdory tomu, že se jedná o fiktivní film, obdobně je tomu též v případě fotografie.

²⁴ V případě S. K. Neumanna se jednalo převážně o reportáže a cestopisné deníky – např. Encián z Popa Ivana (1932), Deník cesty kolem republiky od 28. dubna do 28. října 1933 (1933) a Československé cesty (1934).

²⁵ BLAHYNKA, Milan a kol.: Čeští spisovatelé 20. století: Slovníková příručka. Praha, Československý spisovatel, Ústav pro českou a světovou literaturu, ČSAV 1985, s. 830.

²⁶ Filmové ateliéry vznikly v Praze v roce 1921, jako jedny z prvních na světě, česká produkce se významně zasadila o rozvoj filmu různých žánrů.

Fotografie jako forma vizuální reprezentace

Fotografie byla objevena v druhé polovině 19. století a původně se hojně využívala k dokumentárním účelům,²⁷ protože: *fotografie podávají důkazy. [...] Fotografie platí za nesporný důkaz, že se daná věc vskutku stala.*²⁸ Z technických důvodů fotografie disponovala mnohými nedostatky a nebyla tak zcela spolehlivým médiem. Základním problémem fotografie byl dlouhý expoziční čas, který de facto znemožňoval pořizovat snímky okamžitě, ale bylo zapotřebí vyvinout určité úsilí, to však už ale hraničilo s ateliérovým aranžmá.²⁹

Průmyslová expanze, kterou přineslo 20. století, se významně podepsala na rozvoji fotografie trojím způsobem: *tak jako industrializace zajišťovala pro práci fotografa sociální uplatnění, reakce proti němu posílily sebeuvědomování fotografie jako umění.*³⁰ Druhá změna byla o vývoji technických parametrů, typu fotoaparátů včetně materiálů používaných při fotografování a následném vyvolávání snímků. Třetí zásadní změna znamenala přijetí nového vizuálního kódu ovlivňujícího způsob vidění světa a jeho reprezentace, selekci zobrazovaného na fotografiích až po čistě technickou dokumentaci zaznamenanou v sériích snímků, které zachycovaly např. celé stavební procesy (továrny, budovy atd.), postupující výstavbu železnic a mostů, také snímky krajiny, konče portrétními snímky od rodinných portrétů až po fotografie v úředních dokladech.

Podle Bourdieuho přinesla fotografie nové možnosti pro sběr a analýzu dat v antropologickém a etnografickém výzkumu, kde byla (a dosud je) rovněž využita k dokumentaci, jen objektem fotografování se stává populace, tradice, zvyky, náboženské rituály, kulturní a sociální realita obecně.³¹ *Fotografie se v jeho pojetí stává jakýmsi ideogramem nebo alegorií toho, jak individuální a nahodilé skutečnosti se vztahují ke společenským, náboženským a kulturním normám a hodnotám jako rámeček sociálního pole*

²⁷ Sontagová zmiňuje například využití fotografie pařížskou policií v roce 1871, od té doby se používá fotografie jako důkazní materiál.

²⁸ SONTAGOVÁ, Susan: *O fotografii*. Praha, Ladislav Horáček – Paseka 2002, s. 11.

²⁹ Otázku technologické stránky aparátu, fotografování samotného a způsobům dokumentování válečných konfliktů prostřednictvím fotografie řeší Sontagová ve své knize *S bolesti před očima druhých*. (SONTAGOVÁ, Susan: *S bolesti před očima druhých*. Praha, Ladislav Horáček – Paseka 2011). Právě zde upozorňuje na technické nedostatky a de facto ateliérovou strojenost fotografií z přelomu 19. a 20. století, kdy se jednalo z technických důvodů o zinscenovanou fotografickou scénu, jež byla následně snímána do podoby obrazu zachycujícího skutečnost, která však vznikla pouze v důsledku fyzické montáže a manipulace se scénou obrazu. Jako jeden z mnoha příkladů uvedených Sontagovou, mohou posloužit Fentonovy fotografie zobrazující válku při tažení na Sevastopol v roce 1857, vyfotografoval rozbombardované údolí dvakrát, nejprve ve stavu, kdy už vojáci byli pryč a cesta byla uklizena tak, aby bylo možné oblast projíždět, následně ale Fenton nechal po údolí dodatečně rozházet dělové koule, aby snímek působil živěji a pravdivěji, ač se jednalo o montáž, je druhý snímek tím, který je častěji reprodukován jako fotografie dokumentující jedny z prvních válečných konfliktů SONTAGOVÁ, Susan: *O fotografii*. Praha, Ladislav Horáček – Paseka 2002, s. 46–51.

³⁰ Tamtéž, s. 13.

³¹ BOURDIEU, Pierre: *Photography A Middle-brow Art*. Cambridge, Polity Press 1998, s. 218.

daného společenství.³² Vizuální reprezentace, v tomto případě fotografie, je fenomén zachycující obraz každodenního života. Ze své povahy fotografie ukazuje všechno a zároveň nic v týž okamžik. S odkazem k interpretaci kulturní a sociální reality kolikrát samotná vizuální rétorika fotografického snímku nestačí, je nutné jej při interpretaci doplnit výkladem v podobě textu, popiskou, což bylo důvodem její doprovodné funkce.

Současně je podle Barthesse fotografie něčím, co: *reprodukuje donekonečna to, co se stalo pouze jednou: Fotografie je mechanickým opakováním toho, co se existenciálně nikdy opakovat nemohlo.*³³ Taktéž je úzce omezena na diskurz vizuální reprezentace, jež se skládá z kompoziční strategie a kódu, který je vázán konvencí, ale tento znakový systém se nachází vně obrazu, fotografie.³⁴ Interpretaci vizuálního jazyka je vázaná na zprostředkovávající médium, jehož kód se váže na vizuální reprezentaci. V případě fotografie se vizuální reprezentace považuje za formu skopického režimu rozumění světa. Skopický režim definoval Jay v návaznosti na „vizuální obrat“ jako novou perspektivu vidění a reprezentace světa v západní společnosti, tj. jakým způsobem je obraz samotný čten. Jeho teorie se zakládá na dvojím přístupu a to, způsobu, jak mohou lidé vidět okolní svět a zároveň tomu, jak je obrazu samotnému včetně perspektivy, kterou disponuje, rozuměno. Perspektiva je v rovině teorie obrazu zkonstruovaná jako systém, jenž je limitován svou vizuální silou a poznáním.³⁵

Tato kontingentní povaha fotografie se zakládá na jedinečnosti difference mezi percepcí lidských smyslů a reprezentace reality, která je však interpretována jako difference mezi smyslovou a intelektuální percepcí světa.³⁶ Finální snímaný obraz usiluje o reprezentaci pravdivé verze světa. Ona pravdivost obrazu se v případě dokumentární a etnografické fotografie předpokládá, je jejím ontologickým statutem, protože v Barthesově slova smyslu: *Fotografie proměnila subjekt v objekt, dokonce, lze-li to tak říci, v objekt muzeální.*³⁷ Fotografie je typem dokumentu, který používá vizuální reprezentaci jako konzervu času a prostoru, deklaruje, že toto se stalo v daný okamžik a nic jiného. Díky tomu může tak být považována za typ archivu, jehož obsah lze analyzovat jako médium reprezentující formu kulturní paměti.

³² NĚMCOVÁ, Veronika: Limity fotografie: Ženský akt. In: *Kulturní studia* 4, č. 2 (2017), s. 71–92.

³³ BARTHES, Roland: *Světlá komora: Poznámka k fotografii*. Praha, Fra 2005, s. 13.

³⁴ Tamtéž, s. 122.

³⁵ JAY, Martin: *Scopic Regimes of Modernity*. In: FOSETR, Hal (ed.): *Vision and Visuality*. Seattle, Bay Press 1989, s. 3–23.

³⁶ JANATA, Michal: *Vědět viděním: Fotografie jako rozhodnutí*. Zlín, Archa 2015, s. 147.

³⁷ BARTHES, Roland: *Světlá komora: Poznámka k fotografii*. Praha, Fra 2005, s. 20.

Fotografie archivem kulturní paměti

Z dokumentárních a etnografických fotografií pořízených českými autory v období první republiky lze abstrahovat primární motivy a prvky tvořící nedílnou součást kulturní identity Rusínů žijících na Podkarpatské Rusi. Vzniknul tak obraz, jenž je těmito fragmenty konstruován a v současné době re-konstruován prostřednictvím kulturní a národní paměti, protože: *Národní paměť³⁸ se neomezuje na „kulturu“; kdykoli může být stejně politická jako oficiální paměť, především pokud proti ní vystupuje v podobě protivzpomínání a zpochybňuje její legitimizaci založenou na monumentech, cenzuře a propagandě.*³⁹ Obnova kulturního vědění skrze kulturní obrat je umožněn tím, že: *Je-li hranice otevřená, snadněji může docházet ke směně prvků a přestrukturování konfigurace smyslu. V opačném případě hrozí ustrnutí paměti.*⁴⁰ Funkční paměť se ukládá zejména v umění, vědě, archivech a muzeích, jejich koncepce je závislá na proměně sociální reality, což ovlivňuje výklad dějin a váže se na to též perspektiva, ze které je na problematiku nahlíženo. *V písemných kulturách existují obě formy a z hlediska budoucnosti kultury závisí mnohé na tom, zda se obě vedle sebe udrží v nových podmínkách definovaných užívanými médii.*⁴¹

Assmannová si všimá toho, že od dob Lutze Neithammera je na paměť nahlíženo jako na nové paradigma historických věd, jen paměť není stavěna proti dějinám, spíše je doplňuje, substituuje při konstruování sociálního smyslu historie. A proto je paměť, která je převedena do archivu a zpřístupněna funkční paměti, v perspektivě Assmannové signifikována jako kulturní dědictví a denotací tohoto kolektivního porozumění světu v sociálním a historickém kontextu, může být dále použito pro pozdější generace k rekonstrukci jejich kulturní identity prostřednictvím dobových fotografií.

Vliv politické moci na národní paměť u Rusínů je zjevný od druhé poloviny 20. století, ač koncem 90. let se uskutečnila změna režimu, rozpadl se Sovětský svaz, vliv moci trvá dodnes. V případě současných Rusínů na Ukrajině lze na problematiku nahlížet z více úhlů, a to kvůli problémům s minoritním statutem (kdy se uznání minority na zakarpatské oblasti uskutečnilo, nikoliv tak v dalších regionech, kde Rusíni žijí, a ani to nemá reálný dopad na místní obyvatelstvo), zkreslování oficiálních statistických dat a neumožnění autonomie

³⁸ Assmannová klade důraz na to, že národní paměť není něčím, co by vznikalo paralelně s národním obrozením, ač právě v 19. století se státy v evropském prostoru začaly transformovat na národní státy, přesto platí, že *národní hnutí 19. století utvářející identitu za pomoci rekonstrukce či „vynalézání“ společných tradic národa jako nového politicky aktivního subjektu*. In: ASSMANNOVÁ, Aleida: *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*. Praha, Karolinum 2018, s. 157.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž, s. 158.

⁴¹ ASSMANNOVÁ, Aleida: *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*, s. 158.

rusínskému národu na území Ukrajiny z důvodu obavy ze separatismu. *Dnešní národnostní politika Zakarpatí nevnímá Rusíny jako svébytný národ se všemi atributy národa – jazykem, osobitou kulturou, náboženským vyznáním, společným územím a tradicemi, ale pojímá je jako etnografickou skupinu ukrajinského národa. Rusínští aktivisté nejsou ochotni tento názor akceptovat, vnímají jej jako další krok k tomu, aby byla potlačena jejich identita. Týká se to neuznání svébytné rusínské kultury a v neposlední řadě i rusínského jazyka.*⁴² Proto je potřeba národní paměť určitým způsobem archivovat, ať formou dokumentů, textů, fotografií, filmů či orální tradicí.

Archiv v Derridově definici znamená paměť moci ve striktně politickém kontextu, je to cesta, jak legitimizovat paměť. Kontrola nad archivem je tak kontrolou nad pamětí doprovázená politickými změnami a následně strukturována legitimitou, kdy je struktura archivu změněna. Tato proměnlivost archivu a paměti je důležitá, primárně z toho důvodu, že podle Derridy bez archivu neexistuje ani veřejnost, ani kritika veřejnosti. Jelikož každá politická moc bdí nad kontrolou archivu, stejně tak kontrola nad pamětí, protože: *Totalitní režimy eliminují úložnou paměť ve prospěch funkční paměti. Demokratické režimy směřují k expandování úložné paměti na úkor paměti funkční. Kde archiv zobrazuje společné vlastnictví tak jako muzeum, spadá pod záštitu úřadů, které pro zachování stavu připravují zvláštní zajištění preventivních opatření.*⁴³ Proměnlivost je přitom vázána na politickou moc, jež daný archiv buď zpřístupňuje nebo uzavírá před veřejností. Přesto archivem nemusí držet ve výhradní moci pouze politika jednoho státu. Okolní státy, jichž se tematika v kontextu národní paměti z daného důvodu týká, může disponovat minimálně fragmenty paměti, které se uchovávají v archivech, jež mohou být zpřístupněny či naopak uzavřeny, než je tomu v jiném státě. Tímto je tak vydán archiv k dispozici minoritám, které mohou být v původním státě cenzurovány a s proměnou hranic a politické moci se mohou ocitnout na území jiného státu, aniž by migrovaly.

Po připojení k Československé republice zájem o Podkarpatskou Rus významně vzrostl, ne vždy tomu však bylo z vlastního rozhodnutí či iniciativy. Jistou nedobrovolnost žití v této oblasti mohli pocítovat především úředníci, vojáci, pedagogové a lékaři, kteří byli na pokyn přestěhováni a pověřeni rozvojem jednotlivých oblastí v regionu. Ani v případě spisovatelů nešlo vždy o otázku prestiže, spíše existenčních problémů samotných autorů, a navíc práci na Podkarpatské Rusi jim často dotoval stát. Kdy většinou podpora ze strany státu byla jediným

⁴² MALINOVÁ, Irina – OTČENÁŠEK, Jaroslav – LENDĚLOVÁ, Věra: *Skejuš – Skejušané – Skejušan: Rusíni v Chomutově. Původ, historie a současnost*. Praha, Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum 2016, s. 51.

⁴³ ASSMANNOVÁ, Aleida: *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*, s. 387.

možným zdrojem finančního prostředku pro tvorbu. Zájem české vědy přišel po roce 1922, nejen u technických oborů a etnologů, ale též ze strany geografů, historiků, archeologů a dalších.⁴⁴

Obraz tehdejší Podkarpatské Rusi sestává z fotografií pořízených několika českými etnografy a fotografy, mezi něž patří například Bohumil Vavroušek, Bohumil Šťastný, Amálie Kožmínová, Florian Zapletal a další, kteří na Podkarpatsko cestovali za účelem dokumentace tamních poměrů pro různé vědecké instituce, periodika a další vizuální média typická pro meziválečné Československo. Některé z těchto cest podporovala přímo Česká akademie věd a umění. Fotografie reprezentující Podkarpatskou Rus pokrývají celé spektrum fotografických žánrů i motivů, ať už se jedná o různé lokality v regionu nebo o kulturní diverzitu a identitu místních obyvatel. K často fotografovaným tématům patřila typická roubená sakrální architektura, exteriéry a interiéry těchto dřevěných kostelů, rusínské a huculské tradiční kroje a folklór. Jinak fotografové standardně zachycovali všeobecné momenty z každodenního života, horská krajina a příroda. Minimálně zobrazovaným tématem byly náboženské obřady různého typu, takže to lze nahlížet jako na obrazem nedosažitelné tabu.

Bohumil Vavroušek cestoval na Podkarpatskou Rus už v dobách Habsburské monarchie, konkrétně do oblasti Haliče a Bukoviny, kde dokumentoval tradiční rusínskou roubenou architekturu jako fragmenty staré slovanské architektury.⁴⁵ Většinu cest ale realizoval až po první světové válce. Například ve Vavrouškově práci tvoří dominantní téma architektura na Podkarpatské Rusi, ale také lze na jeho fotografiích vidět motivy lidí příslušejících k různým etnikům, ať už se jednalo o Rusíny, Čechy, Slováky, Židy a další. Z Vavrouškovo tvorby publikováno relativně málo snímků oproti tomu, kolik jich ve skutečnosti stihl pořádit. Mnoho fotografií zůstává v archivech zneprístupněno veřejnosti, kolikrát jsou fotografie v depozitářích pouze ve formě negativu bez vyvolaného pozitivu.⁴⁶ Florian Zapletal se orientoval na národopisná témata, na nichž se zakládá jeho badatelská a fotodokumentační činnost v Českém lidu. *Stěžejní význam mají v Zapletalově fotografickém odkazu snímky sakrálních stavem – cerkví, ale i sídel, obydlí a lidových typů Rusínů na východním Slovensku a na historické Podkarpatské Rusi (Zakarpatské Ukrajině). [...] Zapletalovy technicky i kompozičně kvalitní fotografie zachycují typologickou variabilitu rusínských cerkví – od*

⁴⁴ HOŘEC, Jaromír: *Země naděje: O minulosti a současnosti Podkarpatské Rusi*, s. 52.

⁴⁵ VAVROUŠEK, Bohumil: *Církevní památky na Podkarpatské Rusi*. Praha, Kvasnička a Hampl (Orbis) 1929, s. 294.

⁴⁶ TYKAL, Roman (ed.): *Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury: Sborník referátů ze semináře ke 130. výročí narození Bohumila Vavrouška, konaného dne 20. října 2005 v Akademii věd České republiky*. Praha, Česká národopisná společnost 2005, s. 5–6.

lemkovských kolem Bardějova a Svidníku až po huculské a marmarošské na východě u hranic s Rumunskem a v bývalé Bukovině – ale také konstrukční a výzdobné detaily i zasazení do sídelní krajiny.⁴⁷ Dalším cestovatelem fotografujícím Podkarpatskou Rus byl Bohumil Šťastný, český novinář, který experimentoval koncem 30. let 20. století s ručně kolorovanou fotografií. Tematika byla obdobná jako u Vavrouška, ale převážně publikoval v českých magazínech jako byl Pestrý týden, než aby měl ambice vydávat ucelené soubory fotografií v knižní podobě. Standardně autoři své fotografie publikovali v magazínech, periodikách, knihách a atlasech, jinak tomu nebylo ani v tomto případě, často to byly právě tituly jako Pestrý týden, Světozor nebo Zlatá Praha.

Ve 30. letech rovněž cestovala na Podkarpatskou Rus: ...významná znalkyně země a nadšená propagátorka její lidové kultury, etnoložka Amálie Kožmínová, po prvním setkání s krajem Rusínů ho dokonce pojmenovala „danajským darem“, Pandořinou skříňkou, z níž se náhle vysypalo na Čechy neštěstí.⁴⁸ Toto neštěstí si neuvědomovala pouze Kožmínová ale i další odborníci nejen z akademické sféry viděli v regionu zaostalost a chudobu tamního negramotného obyvatelstva, které žilo ve zcela jiných hospodářských a společenských podmínkách, než byl standard v Československu, přesto lokální kultura výzkumníky fascinovala.⁴⁹ U Kožmínové je toto zjevné na tematice jejích fotografií pořizovaných na skleněné desky, kde se ústředním motivem staly rusínské národní kroje a součásti oděvů. Své cesty podnikla v letech 1918 až 1936. Své cesty započala v roce 1918 jako školní inspektorka, jejím úkolem bylo podílet se na zorganizování školství a vzdělávacích kurzů, práci v terénu vykonávala svědomitě, ale v doprovodu československé armády. Životní úroveň a vysokou negramotností obyvatelstva byla zděšena, živočišnost a erotický podtext některých zvykoslovných úkonů ji pohoršoval. Studium lidové kultury se však pro ni stalo základem

⁴⁷ TYKAL, Roman (ed.): *Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury: Sborník referátů ze semináře ke 130. výročí narození Bohumila Vavrouška, konaného dne 20. října 2005 v Akademii věd České republiky*, s. 29–30.

⁴⁸ POP, Ivan: *Jak čeští vědci objevovali Podkarpatskou Rus*. [online] [2019-09-05]. <https://www.rusyn.sk/jak-cesti-vedci-objevovali-podkarpatskou-rus/>.

⁴⁹ *Od roku 1922 pak čeští odborníci začínají skutečně vědecký výzkum Podkarpatské Rusi především na poli národopisném, geografickém, archeologickém a historickém. Vydávají encyklopedická díla, sborníky či odborné studie: Kočí, B. Podkarpatská Rus. Její poměry hospodářské, kulturní a politické, 1922; Chmelař, J. Klíma, S. Nečas, J. Podkarpatská Rus, 1923; Osm přednášek o Podkarpatské Rusi, 1925. Vydávají se i první monografická díla: Nečas, J. Politická situace na Podkarpatské Rusi, 1925; Kožmínová, A. Podkarpatská Rus. Práce a život lidu po stránce kulturní, hospodářské a národopisné, 1922; Zapletal F. Podkarpatská Rus ve statistice, 1925; Zapletal, F. Rusini a naši buditele, 1921; Zapletal, F. Horjanská rotunda, 1922; Zapletal, F. A. I. Dobrjanský a naši Rusini r. 1849-1851, 1927. [...] Zlatník, A. Studie o státních lesích na Podkarpatské Rusi. Příspěvky k dějinám státních lesů a lesnictví na Podkarpatské Rusi, 1934. [...] Gabriel, F. a Dušanko, J. Pověsti ze Zakarpatské Ukrajiny, 1946. Viz POP, Ivan: *Jak čeští vědci objevovali Podkarpatskou Rus*.*

*a východiskem pro organizování vzdělávací činnosti v nejširším slova smyslu.*⁵⁰ Publikovala například knihu Podkarpatská Rus: Práce a život lidu v roce 1922 v Praze. Na Podkarpatskou Rus podnikla několik cest až do roku 1936. Svou zkušenost s fotografováním místních považovala za obtížnou z důvodu, že se fotoaparátu báli, neb jej neznali.⁵¹

Obecně jsou kolekce fotografií Podkarpatské Rusi kulturně a historicky významné, protože věrohodným způsobem a kvalitou zpracování mapují tradiční architekturu, ale i stav sociální reality z období první poloviny 20. století. Jejich úloha je archivovat, býti médii nesoucím kulturní paměť regionu v podobě fotografií, které v mnohých případech mohou být posledním fragmentem něčeho, co už reálně neexistuje. Ale lze zmiňované snímky použít například při revitalizaci kulturních památek různého charakteru – výstavní materiály, dokumentace k obnově původních staveb, rekonstrukce lidových krojů apod. Toto je důležité především v případě uchování kulturního dědictví pro budoucí generace a z hlediska paměti, mohou být právě fotografie posledním svědkem své doby. Tradiční roubená architektura byla relativně rychle s průmyslovým rozvojem a urbánními změnami zdevastována a místy zcela zanikla, dřevo vytlačili nové materiály, především cihla a další materiály pro období První republiky typické. *Zásluhou profesora Z. Wirtha byla zachráněna řada rusínských dřevěných kostelíků přenesením z východního Slovenska a Podkarpatské Rusi do českých zemí. Tento seznam uzavírá soubor dřevorytů J. Řeřichy (1931) s odborným úvodem profesora F. Žakavce a větší soubor kreseb rusínských dřevěných kostelů J. Řeřichy uložený v roce 1937 v Národopisném muzeu v Praze. Svou uměleckou i odbornou hodnotou má jedinečný význam pro studium dřevěného stavitelství v Karpatech.*⁵² Právě tradiční sakrální architektura a stejně tak jako lidové roubené stavby (od domků, chalup, stodol a další zemědělské zástavby), mohou dobové fotografie v současné době pomoci při jejich obnově. Ať už je tím míněna obnova starých budov ve smyslu památkové péče, tak revitalizace kulturního dědictví například do podoby výstavby skanzenu. Dále jsou východiskem pro současné architektonické trendy v oblasti roubenek a dřevostaveb, kdy jsou nové domy stavěny s ohledem na tradici.

K vědeckému výzkumu Podkarpatské Rusi přispěl rovněž Slovanský ústav v Praze, jehož součástí se stala Společnost pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, založená profesorem K. Chotkem. Ten vypracoval projekt a stal se hlavním redaktorem sborníku Carpatica, na jehož stránkách publikoval materiály z dějin, kultury, národopisu a geologie Slovenska

⁵⁰ TYKAL, Roman (ed.): *Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury. Sborník referátů ze semináře ke 130. výročí narození Bohumila Vavrouška, konaného dne 20. října 2005 v Akademii věd České republiky*, s. 43.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² POP, Ivan: *Jak čeští vědci objevovali Podkarpatskou Rus.*

a Podkarpatské Rusi. Poslední částí tohoto sborníku se stalo významné monografické dílo V. Sičinského, ukrajinského autora, působícího v Praze – *Dřevěné stavby v Karpatské oblasti (1940)*, ilustrované dřevoryty J. Řeřichy. Proces vědeckého poznávání Podkarpatské Rusi českými vědci ukončila mnichovská katastrofa.⁵³ Jednotlivé sbírky fotografií jsou stále atraktivním archivním materiálem pro muzea, kulturní instituce a galerie v České republice. Soubory nalezneme v depozitáři Národního muzea v Praze, v Archivu Akademie Věd České republiky⁵⁴, dále v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze a Etnografickém ústavu v Moravském zemském muzeu v Brně. Poslední výstavou s podkarpatskými motivy byly fotografie právě Bohumila Vavroušky v ateliéru Josefa Sudka. Tato výstava se zde uskutečnila v zimě 2019. Další fotografické snímky se nachází například v Archivu Národního muzea v Praze, kde se pracuje na restaurování a vyvolávání dosud neznámých negativů z meziválečného období z Podkarpatské Rusi.

Závěr

Podkarpatské fotografie se staly součástí kulturní paměti vizuálně reprezentující první polovinu 20. století každodenního života na Podkarpatské Rusi. Skrze fotografie je možné abstrahovat komplexní obraz v kulturním, sociálním a historickém kontextu. V dnešní době je postupně využívají kulturní instituce participující se především na rekonstrukci kulturní identity Rusínů a dalších minorit v současné zakarpatské oblasti, ale i v kontextu rekonstruování české kulturní paměti z období první republiky. Navzdory demografickému propadu u židovského obyvatelstva v návaznosti na dění během druhé světové války, následné utlačování původních Rusínů ze strany rétoriky Sovětského svazu propagující jeden národ v jednom státě, v tomto případě Ukrajinců v USSR,⁵⁵ až po současné problémy ukrajinského státu pokračující od jeho vzniku v 90. letech 20. století, které se týkají například uznání oficiálního statutu národnostní menšiny Rusínů, včetně práv pro tuto minoritu vyplývajících, ale jejich uplatňování v praxi je prakticky nedosažitelné,⁵⁶ zůstaly fotografické snímky svědky

⁵³ POP, Ivan: *Jak čeští vědci objevovali Podkarpatskou Rus.*

⁵⁴ TYKAL, Roman (ed.): *Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury. Sborník referátů ze semináře ke 130. výročí narození Bohumila Vavrouška, konaného dne 20. října 2005 v Akademii věd České republiky*, s. 29–30.

⁵⁵ USSR zde míněno jako Ukrajinská svazová socialistická republika, nikoliv anglická zkratka pro SSSR, tj. Sovětský svaz socialistických republik.

⁵⁶ Na doporučení Rady OSN z roku 2007, byl Rusínům statut minority na Ukrajině oficiálně uznán, ale jedná se pouze o formalitu, nikoliv statut, který by menšinu opravňoval k menšinovým právům, ať už je to užívání mateřského jazyka, rozvoje vzdělávání v rusínských školách, podpora a rozvoj jejich kultury atd. Především se statut týká pouze Rusínů žijících v Zakarpatské oblasti, nikoliv v dalších regionech například v Ivanovo-Frankovské oblasti apod.

své doby a zakonzervovaly vizuální podobu této bohaté diverzity jako otisk času a prostoru v původní podobě.

To, že Rusíni nejsou v Zakarpatské oblasti na Ukrajině státem podporovanou minoritou, ať už se jedná o podporu v oblasti vzdělávání, kulturních institucí, v regionální vládě ani v oficiálních statistikách. Však neznamená, že by nemohli ze své kultury těžit a uchovávat ji pro další generace, byť za podpory okolních států, kde jsou uznávanou menšinou, ale poji je s historií národů společná minulost a tím i paměť. Rusínská muzea a skanzeny najdeme na území východního Slovenska, na Lemkovině v Polsku, též v České republice jsou opečovávány sakrální roubené stavby a cerkve, které sem byly za první republiky z Podkarpatské Rusi přemístěny. Stejně tak se na zachování kulturní identity podílejí různá média, v českém prostředí je to například literatura z meziválečného Československa, filmová tvorba, bohatá publikační činnost, a především dokumentární a etnografické fotografie z té doby, a komplexně tak utváří archiv paměti života na Podkarpatské Rusi. Nehledě na to, že i pro zmíněné významné české kulturní instituce jsou tyto materiály v depozitářích a archivech atraktivní, dále se s nimi pracuje a výstava Vavrouškových fotografií v letošním roce, tj. 2019, atraktivitu tématu Podkarpatské Rusi za Československé republiky v meziválečném období jen potvrzuje.

Seznam použitých zdrojů

- ASSMANNOVÁ, Aleida: *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*. Praha, Karolinum 2018.
- BARTHES, Roland: *Světlá komora: Poznámka k fotografii*. Praha, Fra 2005.
- BLAHYNKA, Milan a kol.: *Čeští spisovatelé 20. století: Slovníková příručka*. Praha, Československý spisovatel, Ústav pro českou a světovou literaturu, ČSAV 1985.
- BOURDIEU, Pierre: *Photography A Middle-brow Art*. Cambridge, Polity Press 1998, s. 218.
- Částka č. 28/1945. In: Zákon č. 60/1945 Sb. Ústavní dekret presidenta republiky o přípravě provedení smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině. Praha, Státní tiskárna 1945.
- Částka č. 28/1945. In: Zákon č. 61/1945 Sb. Vládní nařízení o přípravě opce podle smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině. Praha, Státní tiskárna 1945.
- DIDI-HUBERMAN, Georges: *Invention of Hysteria: Charcot and the Photographi Iconography of the Salpêtrière*. London, MIT Press 2003.
- HOŘEC, Jaromír: *Země naděje: O minulosti a současnosti Podkarpatské Rusi*. Praha, Česká expedice, Podkarpatská Rus 1995.
- JANATA, Michal: *Vědět viděním: Fotografie jako rozhodnutí*. Zlín, Archa 2015.
- JAY, Martin: Scopic Regimes of Modernity. In: FOSETR, Hal (ed.): *Vision and Visuality*. Seattle, Bay Press 1989, s. 3–23.
- LOZOVIUK, Petr (ed.): *Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století: Příspěvek intelektuálů z českých zemí ke studiu kolektivních identit*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, Etnologická řada 2012.

- MALINOVÁ, Irina – OTČENÁŠEK, Jaroslav – LENDĚLOVÁ, Věra: *Skejuš – Skejušané Skejušan: Rusíni v Chomutově. Původ, historie a současnost*. Praha, Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum 2016, s. 202.
- MAGOCSI, Paul R.: *Národ odnikud: Ilustrované dějiny karpatských Rusínů*. Užhorod, Vydavatelství V. Paďaka 2014.
- NĚMCOVÁ, Veronika: Limity fotografie: Ženský akt. In: *Kulturní studia* 4, č. 2 (2017), s. 71–92.
- POP, Ivan: *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska 2011.
- RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna: *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Praha, Vyšehrad, spol. s r. o. 2016.
- SONTAGOVÁ, Susan: *O fotografii*. Praha, Ladislav Horáček – Paseka 2002.
- SONTAGOVÁ, Susan: *S bolestí před očima druhých*. Praha, Ladislav Horáček – Paseka 2011.
- TYKAL, Roman (ed.): *Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury: Sborník referátů ze semináře ke 130. výročí narození Bohumila Vavrouška, konaného dne 20. října 2005 v Akademii věd České republiky*. Praha, Česká národopisná společnost 2005.
- VAVROUŠEK, Bohumil: *Církevní památky na Podkarpatské Rusi*. Praha, Kvasnička a Hampl (Orbis) 1929.

Internetové zdroje

- File: Karpatenukraine vor 1938-001.jpg. [online] [2019-09-25].
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karpatenukraine_vor_1938-001.jpg.
- POP, Ivan: *Dějiny Rusínů: Podkarpatská Rus v Československé republice (1919–1939)*. [online] [2019-09-25]. <https://www.rusyn.sk/dejiny-rusinu-i/>.
- POP, Ivan: *Jak čeští vědci objevovali Podkarpatskou Rus*. [online] [2019-09-05]. <https://www.rusyn.sk/jak-cesti-vedci-objevovali-podkarpatskou-rus/>.